

Η εμπειρική και λειτουργική πλευρά ενός αλφαβήτου για τα βλάχικα

Κώστας Δ. Ντίνας

Καθηγητής

Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

Abstract

This article deals with the graphisation of the Vlach language. After the presentation of the alphabet proposed by Katsanis and Dinas, the proposals of Beis & Dasoulas and the six Associations of Vlachs of Greece are discussed in order to pursue a consensual proposal.

Λέξεις-κλειδιά: βλάχικη γλώσσα, εγγραφισμός, αλφάβητο

Εισαγωγικά

Το αλφάβητο —ή όποιος άλλος τρόπος γραπτής αποτύπωσης μιας γλώσσας για το πέρασμά της από την προφορικότητα στην εγγραμματοσύνη (Ong ([1982] 2005)), αυτό που αποκαλούμε εγγραφισμό μιας γλώσσας— έχει μία τεχνική / λειτουργική και πολλές άλλες μη-τεχνικές πλευρές. Η τεχνική και καθαρώς λειτουργική πλευρά έχει να κάνει με την αντιπροσωπευτικότητα-λειτουργικότητα των σημαδιών που θα επιλεγούν να απεικονίσουν τους φθόγγους / φωνήματα μιας γλώσσας. Αν μείνουμε σε αυτό το επίπεδο, το σύνηθες είναι να δανείζεται κανείς ένα «κοντινό» σύστημα γραφής, αυτό που κάποιος γειτονικός λαός το χρησιμοποιεί. Έτσι, π.χ., μέχρι το 1860 η ρουμανική γλώσσα γραφόταν με ένα αλφάβητο 43 χαρακτήρων, του οποίου τη βάση αποτελούσε το κυριλλικό αλφάβητο, το οποίο χρησιμοποιούσαν οι γειτονικές ορθόδοξες σλαβικές χώρες (Κοντοσόπουλου 1998 σ. 17-18, 545), η τουρκική γλώσσα αντίστοιχα γραφόταν (μέχρι το 1928) με το οθωμανικό τουρκικό αλφάβητο, ένα αραβικό αλφάβητο, λόγω προφανώς της γειννιάσής της με τον αραβικό κόσμο, που είχε αναπτύξει πολιτισμό πολύ πριν την έλευση των Τούρκων στην περιοχή όπου σήμερα κατοικούν (Κοντοσόπουλου 1998 σ. 18).

Οι μη-τεχνικές πλευρές ενός συστήματος γραφής μπορεί να είναι πολλές και διαφορετικές για κάθε περίπτωση. Ένα σύστημα γραφής με την πάροδο του χρόνου γίνεται κομμάτι του πολιτισμού του λαού που το χρησιμοποιεί. Έτσι για μη γλωσσικούς αλλά εθνικούς ή πολιτιστικής συνέχειας λόγους διατηρείται όχι μόνο το αλφάβητο μιας παλιότερης εποχής αλλά και ο τρόπος (φωνητικής/φωνολογικής

συνήθως στην αρχή) απεικόνισης των λέξεων, οι οποίες όμως με την πάροδο του χρόνου έχουν αλλάξει προφορά —αυτό που ονομάζουμε «ιστορική» ορθογραφία. Ιστορική, με την έννοια αυτή, ορθογραφία έχουν όλες οι γλώσσες που έχουν μεγάλη γραπτή ιστορία, όπως η ελληνική (πβ. τη διατήρηση της γραφής των διφθόγγων της αρχαίας ελληνικής, που όμως σήμερα είναι δίψηφα φωνήεντα), η γαλλική, η αγγλική κ.λπ.

Όταν ένας λαός-κράτος αποφασίζει έναν άλλο προσανατολισμό στην πορεία του, μπορεί να αλλάξει και το σύστημα γραφής. Έτσι, π.χ., όταν ο ρουμανικός εθνικισμός «ανακάλυψε» τη λατινική προέλευση της ρουμανικής γλώσσας, θέλησε με την υιοθέτηση του λατινικού αλφαβήτου για τη ρουμανική γλώσσα να δώσει έναν δυτικό προσανατολισμό στη χώρα και τον λαό της (μετά το 1860) (Κοντοσόπουλου 1998 σ. 545). Όταν ο Κεμάλ Ατατούρκ εδραίωσε τη θέση του στο νέο τουρκικό κράτος, θέλησε να δώσει ευρωπαϊκά χαρακτηριστικά στη μετα-οθωμανική Τουρκία κι αυτό περνούσε και μέσα από την υιοθέτηση του λατινικού αλφαβήτου για την τουρκική γλώσσα (Κοντοσόπουλου 1998 σ. 18).

Στην επιλογή του συστήματος γραφής εμπλέκονται ακόμα και θρησκευτικοί ή και δογματικοί λόγοι, πβ. τη γραφή της σερβικής εκδοχής της παλαιότερα γνωστής ως σερβοκροατικής γλώσσας με το κυριλλικό αλφάβητο (όπως οι σλαβικές γλώσσες των ορθόδοξων λαών, π.χ. ρωσική, ουκρανική, βουλγαρική) και της κροατικής εκδοχής της με το λατινικό (όπως οι σλαβικές γλώσσες των καθολικών λαών, π.χ. πολωνική, τσεχική κ.λπ.).

Όλα τα παραπάνω σημαίνουν ότι η επιλογή του συστήματος γραφής μιας γλώσσας μόνο απλή υπόθεση δε μπορεί να θεωρηθεί.

Επανερχόμενος στην τεχνική / λειτουργική διάσταση του αλφαβήτου —εν προκειμένω για τον εγγραφισμό της βλάχικης γλώσσας, θεωρώ πάρα πολύ σπουδαίο το αλφάβητο να προσεγγίζει όσο γίνεται περισσότερο τη φωνητική απόδοση της γλώσσας για τρεις κυρίως λόγους: α) ως προφορική γλώσσα η βλάχικη δεν έχει μια αποδεκτή κωδικοποίηση, η οποία θα δικαιολογούσε κάποιου είδους φωνολογική ή και ιστορική / ετυμολογική ορθογραφία —σ' αυτό θα μπορούσε να προστεθεί και το πλήθος των δάνειων λέξεων από άλλες γλώσσες επαφής, β) οι πολλές διαλεκτικές της παραλλαγές, κάποιες από τις οποίες διαφέρουν ελάχιστα μεταξύ τους, επιβάλλουν την όσο γίνεται πιστότερη απόδοσή της, για να μπορούν να αναδειχθούν έτσι αυτές οι διαφοροποιήσεις και να μελετηθούν επιστημονικά, και γ) όλο και λιγότεροι είναι οι φυσικοί ομιλητές της γλώσσας, οι οποίοι —όπως και σε κάθε γλώσσα— δε διαβάζουν αυτό που βλέπουν, αλλά αυτό που ξέρουν, οπότε η πιστή απόδοσή της είναι πολύ σημαντική, για να μπορούν όσοι είναι παθητικοί γνώστες της γλώσσας ή τη μαθαίνουν ως ξένα να διαβάζουν σωστά την προφορά των λέξεων, επειδή και τα

προφορικά κείμενα που μπορεί να εντοπίσει κανείς είναι ελάχιστα. Στο πλαίσιο των πιο πάνω προβληματισμών κινηθήκαμε με τον αείμνηστο καθηγητή (μου) Νικόλαο Κατσάνη, ίσως τον σοβαρότερο και πιο νηφάλιο μελετητή της βλάχικης γλώσσας, και διαμορφώσαμε ένα αλφάβητο για γραπτή απόδοση της βλάχικης γλώσσας για τις ανάγκες έκδοσης της Γραμματικής της Κοινής Κουτσοβλαχικής, που συνεκδώσαμε το 1990 (Κατσάνης and Ντίνας 1990).

«Κατασκευάζοντας» ένα αλφάβητο

Με κύριο μέλημά μας τη δημιουργία ενός λειτουργικού και αποδεκτού από τους πιθανούς χρήστες αλφαβήτου, πρέπει να απαντήσουμε στα εξής ερωτήματα, η απάντηση των οποίων θα μας καθοδηγήσει με ασφαλή τρόπο στις σωστές επιλογές.

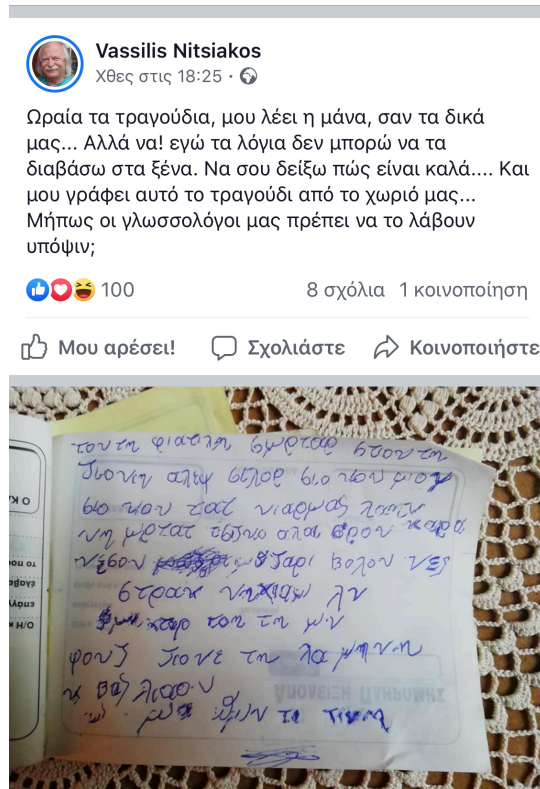
Το πρώτο: Για ποιο λόγο να γράψουμε μια κατ' εξοχήν προφορική γλώσσα, όταν για τόσους αιώνες αυτό δε χρειάστηκε —τουλάχιστον σε κάποια έκταση. Οι απαντήσεις εδώ είναι πολλές, κάποιες από τις οποίες έχουν έντονο ιδεολογικό πρόσημο, όπως αναφέρθηκε εισαγωγικά. Προσωπικά πιστεύω ότι ο κυριότερος λόγος είναι ο επιστημονικός και δευτερευόντως κάποιοι χρηστικοί. Η χρηστικότητα της συγκεκριμένης γλώσσας δεν αφορά την καθημερινότητα των Βλάχων, καθώς ακόμα και οι φυσικοί ομιλητές της βλάχικης γλώσσας χρησιμοποιούν την ελληνική ως γραπτή γλώσσα. Αφορά ενδεχομένως πολύ περιορισμένης κλίμακας χρήση της σε σωστικές καταγραφές δειγμάτων κυρίως βλάχικου λογοτεχνικού λόγου, π.χ. τραγούδια, παραμύθια, μικρές διηγήσεις.

Το δεύτερο: Για ποιους να το κάνουμε; Ποιοι θα είναι οι χρήστες της γραπτής εκδοχής μιας τέτοιας γλώσσας; Οι ομάδες-στόχοι μπορεί να πολλοί και διαφορετικοί. Επιστήμονες, π.χ., που ασχολούνται με διαλεκτολογικά ζητήματα της ελληνικής γλώσσας ή με θέματα γλωσσικών επαφών σε όλο τον βαλκανικό χώρο πρέπει οπωσδήποτε να έρθουν σε κάποια επαφή (σε όσο γίνεται πιστότερη καταγραφή) με τη βλάχικη γλώσσα, η οποία διατρέχει ολόκληρη τη βαλκανική και αλληλεπιδρά όχι μόνο με την ελληνική αλλά και με όλες τις βαλκανικές γλώσσες. Λιγότεροι είναι οι απλοί αναγνώστες που θα ήθελαν να διαβάσουν κάτι στα βλάχικα κυρίως από νοσταλγία και ενδιαφέρον για τη γλώσσα των προγόνων τους, αφού τα πεδία χρήσης της βλάχικης γλώσσας έχουν συρρικνωθεί δραματικά ακόμα και σε αμιγή βλαχοχώρια, μια συρρίκνωση που με ακριβή πρόγνωση οδηγεί στον γλωσσικό θάνατο.

Το τρίτο: Τι θα γράψουμε στα βλάχικα; Συνδυαστικά με όσα είπαμε προηγουμένως προκύπτει ότι προφανώς δεν πρόκειται να χρησιμοποιήσουμε τη γραπτή μορφή της βλάχικης για επιστημονικά συγγράμματα, προσωπικές σημειώσεις ή καθημερινή αλληλογραφία ούτε για εκτεταμένες αναρτήσεις στα κοινωνικά δίκτυα —εκεί η χρήση περιορίζεται στην ανταλλαγή τυποποιημένων

ευχών ή εκφράσεων και πάντως όχι σε εκτενή κείμενα. Επομένως και εδώ πρόκειται για περιορισμένη και περιφερειακή χρήση.

Ενδεικτικό των παραπάνω προβληματισμών είναι ένα ιδιόγραφο σημείωμα στα κοινωνικά δίκτυα, το οποίο αναρτήθηκε μια-δυο μέρες πριν την ημερίδα των Ιωαννίνων. Το δημοσιεύω για την ευστοχία και την επικαιρότητά του:

Και απαντώ ευθέως: Ναι, οι γλωσσολόγοι έχουν και θέση και πρόταση, όταν ζητιέται η γνώμη τους ή όταν εκείνοι αποφασίζουν για τα δικά τους κείμενα με μοναδικό στόχο την αποτελεσματικότερη «επικοινωνία» τους με τον αναγνώστη. Αναδημοσιεύω τον δικό μου προβληματισμό, όταν ασχολήθηκα με την καταγραφή του κοζανίτικου ιδιώματος (Ντίνας 2005 σσ. 25-26):

Για τη φωνητική απόδοση των λέξεων του ιδιώματος έπρεπε να χρησιμοποιηθεί ένα σύστημα γραφής το οποίο και να ικανοποιεί ως προς την **πιστότητα της απόδοσης** αλλά και να **μη δυσκολεύει τους αναγνώστες** στην προσπέλαση της εργασίας. Για το λόγο αυτό δε χρησιμοποιήθηκε το Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο (IPA), αλλά θεωρήθηκε καταλληλότερη η εξής επιλογή:

Μεθοδολογία -
πορεία της
έρευνας

1.1.2 α. Όπου δε δημιουργείται πρόβλημα ακριβούς καταγραφής, χρησιμοποιήθηκε το ελληνικό αλφάβητο, για να μη δυσκολευτούν στην ανάγνωση οι αναγνώστες που δεν είναι εξοικειωμένοι να διαβάζουν τα ελληνικά σε άλλο αλφάβητο εκτός του ελληνικού. Έπρεπε όμως και σ' αυτό να γίνουν κάποιες τροποποιήσεις καθώς δεν επαρκεί για την ακριβή απόδοση της προφοράς των λέξεων. Για το λόγο αυτό προστέθηκαν σ' αυτό γράφηματα για: τα παχιά συριστικά: ḡ [ḡ], ž [ž], και τα ουρανικά σύμφωνα, όπου παρατηρείται ουράνωση δεύτερου βαθμού (βλ. σχετικά 1.2.2): ĭ [ĭ], ý [ý], ě [ě], ě [ě], ý .

β. Όπου η πιστή φωνητική απόδοση απαιτούσε τη χρήση φωνητικού αλφαβήτου, χρησιμοποιήθηκε επιπροσθέτως - εκτός από το ελληνικό- και το λατινικό αλφάβητο (η απόδοση μέσα σε ορθογώνιες αγκύλες []) με κάποιες τροποποιήσεις, οι οποίες κρίθηκαν απαραίτητες για την πλήρη καταγραφή των φθόγγων. Καταβλήθηκε προσπάθεια ώστε οι προσθήκες και διαφοροποιήσεις στο λατινικό αλφάβητο να είναι οι λιγότερες δυνατές χωρίς όμως και να διακυβεύεται η σωστή ανάγνωση.

Να ένα μικρό δείγμα κειμένου:

Εν Σαλοννίᾳ ἀπ' τοῦ μήνα Οὐκτώβριου 1952

Ἀγαπητέ ἀξάδιόφι Λιόλιου,

*Ὦρα μι ν ὠρα σι καρτιρούσαμι σν Ἐκθισι. Δε γίγκις μουκα-
έτς να ρθεις. Δεν πειράζῃ. Τ' χρόν' νά 'χουμι υγεία -πρώτα ου
Θός. Του σόῃ δεν μας ἀφκιν μι του παράπουνου. Ἦρθαν κι ἤρ-
θαν. Εἶχαμι καμόσι παράδις σν ἀκρα, τς ἐφαγάμι κι ἀπόμει-
νάμι πανί μι πανί. Μας κόστισιν ἡ Ἐκθισι ἰῶα μι μια φτιᾶ
στον Τῶαπούνι.*

Μεταφέροντας αυτόν τον γενικό προβληματισμό στην περίπτωση της βλάχικης αναφέρω δύο παραδείγματα, τις λέξεις: mǐnǎ / mǐnǎ (= χέρι) και šárte / šápte (= εφτά) γραμμένες με ελληνικό ή λατινικό αλφάβητο ως βάση και με την αναγκαία και στις δύο επιλογές προσθήκη φωνητικών χαρακτήρων που δεν απαντούν σε κανένα από τα δύο αλφάβητα.

Επομένως, τα κριτήρια με τα οποία πρέπει να κινηθούμε για την κατασκευή ενός αλφαβήτου θα είναι ένας συνδυασμός των απαντήσεων στα τρία παραπάνω ερωτήματα: τι θα γράψουμε, για ποιον λόγο και για ποιον χρήστη.

Κλείνοντας τις εισαγωγικές σκέψεις

Η επιλογή του αλφαβήτου που θα χρησιμοποιηθεί για τον εγγραφισμό μιας προφορικής γλώσσας απαιτεί πολλή σκέψη και προβληματισμό ως προς το πώς αυτή θα επιδράσει στο κοινό που απευθύνεται αλλά και τι γενικότερο αντίκτυπο θα έχει, καθώς και ιστορικά αλλά και συγχρονικά έχει αποδειχθεί ότι ένα αλφάβητο μπορεί να αλλάξει την «εικόνα» μιας γλώσσας, το πώς «δείχνει» και τι μηνύματα περνάει. Χαρακτηριστικό τέτοιο παράδειγμα αποτελεί ο εγγραφισμός της «μακεδονικής» γλώσσας της ομοσπονδιακής δημοκρατίας της πρώην Γιουγκοσλαβίας, της σήμερα αποκαλούμενης Βόρειας Μακεδονίας (χρησιμοποιούνται αυτοί οι όροι, καθώς το θέμα αφορά την εποχή της δημιουργίας της πρώην Γιουγκοσλαβίας, τη δεκαετία του 1940).

Σε παλιότερη εργασία μου (Ντίνας 2003) είχα ασχοληθεί με τις γλωσσικές σχέσεις «μακεδονικής» και βουλγαρικής γλώσσας, θέτοντας το βασανιστικό γλωσσολογικό ερώτημα: «γλώσσα ή διάλεκτος;» με αφορμή δύο εκδόσεις της αυτοβιογραφίας του Γκριγκόρ Παρλίτσεφ (ή Γρηγορίου Σταυρίδη): α) μία βουλγαρική: Григор Пърличев, Избрани произведения, София, 1980, Издателство “Български писател”, και β) και μια δεύτερη «μακεδονική»: Григор Прличевъ, Избор’s publication, Skopje, 1991. Ο Γρηγόριος Σταυρίδης (μετέπειτα: Γκριγκόρ Παρλίτσεφ) γεννήθηκε στην Αχρίδα και κατά τη διάρκεια του μακεδονικού αγώνα μετεστράφη σε Βούλγαρο και πέθανε στη Σόφια. Διεκδικείται ως μεγάλο πνευματικό ανάστημα και από τα δύο κράτη: Βουλγαρία και Βόρεια Μακεδονία —γι’ αυτό και η μετάφραση της αυτοβιογραφίας του από τα βουλγαρικά στα «μακεδονικά».

Και τα δύο κείμενα (πρωτότυπο και μετάφραση) είναι γραμμένα στο κυριλλικό αλφάβητο, όμως η «μακεδονική» το χρησιμοποιεί με αρκετούς «νεωτερισμούς»:

α. τα γράμματα της κυριλλικής “ер голям” και “ер малък”, τα οποία η βουλγαρική διατηρεί, στη «μακεδονική» είτε παραλείπονται τελείως:

Βουλγαρικά	«Μακεδονικά»
смѢртта	сmртта
дѢрско	дрско
кѢрпа	крпа

είτε το “ер голям” της Βουλγαρικής αποδίδεται στα «Μακεδονικά» με διάφορους τρόπους, π.χ.:

Βουλγαρικά	«Μακεδονικά»
ѣ	а
найѣнките	найтанките
настѣпи	настапи

МЪКИ	маки
Ъ	о
ДЪЛГО	ДОЛГО
МОЗЪК	МОЗОК
МЪЛЧИ!	МОЛЧИ!
Ъ	у
СЪМ	сум

β) τα ουρανικά σύμφωνα γράφονται στη «Μακεδονική» με ιδιαίτερα γραφήματα, όπως συμβαίνει και στη σερβική, σε αντίθεση με τη βουλγαρική:

Βουλγαρικά	«Μακεδονικά»
л + и, (ю)	љ + е/и, у
трудолѹбив	трудолъубив
любящий	љуби
н + е/и	њ + е/и
сричание	срицање
учение	учење

γ) Η «Μακεδονική» αντικατέστησε το γράμμα "и кратко" της κυριλλικής με το γράμμα j του λατινικού αλφαβήτου.

Βουλγαρικά	"Μακεδονικά"
найтънките	наjтанките
майка	маjка
бройници	броjаници

δ) Η «Μακεδονική» παριστάνει αναλυτικά με ja το «εμβληματικό» γράμμα я (променливо я) της κυριλλικής, το οποίο η Βουλγαρική διατηρεί:

Βουλγαρικά	«Μακεδονικά»
Мария	Мариja
моя	моja
стоя	стоjам

Ανακεφαλαιωτικά και για την εποπτεία του πράγματος:

Βουλγαρικά	«Μακεδονικά»
смъртта	смртта
моя	моja
трудолѹбив	трудолъубив
учение	учење
майка	маjка

Από την παράθεση των παραδειγμάτων προκύπτουν αβίαστα τα εξής συμπεράσματα:

α) Η «Μακεδονική» αφαιρεί βουλγαρικά / κυριλλικά γράμματα (ѣ, я, ѥ) και τα αντικαθιστά με λατινικά γράμματα (κυρίως το j) χωρίς κανέναν απολύτως λειτουργικό λόγο, αφού η προφορά παραμένει η ίδια (π.χ. мајка - majka, учение - ycheње), αλλοιώνοντας όμως εμφανώς την «εικόνα» του κυριλλικού αλφαβήτου και δίνοντας (οπτικώς μόνο) το μήνυμα ότι πρόκειται για «άλλη» γλώσσα. Η απάντηση στο γιατί συμβαίνει αυτό είναι προφανής.

β) Καμιά γραφηματική επιλογή δεν είναι ιδεολογικά «αθώα», αφού δεν επιβάλλεται συνήθως από γλωσσικούς λόγους ή από την ανάγκη για πιστότερη απόδοση της προφοράς, αλλά από καθαρώς πολιτικούς-ιδεολογικούς: να φανεί ότι «μακεδονική» και βουλγαρική είναι δύο διαφορετικές γλώσσες, ενώ τοις πράγμασι δεν είναι, βλ. (Ντίνας 2003).

γ) Το λατινικό γράμμα j, που φωνητικά είναι ταυτόσημο με το "и кратко" της κυριλλικής (ѣ), επιλέγεται συνειδητά να αποτελέσει το «έμβλημα» του «μακεδονισμού», καθώς λόγω της συχνότητάς του συντελεί στη διαφοροποίηση της «εικόνας» των δύο γλωσσών, π.χ. моя - moja / мајка - majka (με ταυτόσημη προφορά).

Τούτων δοθέντων

Όταν με τον καθηγητή Νίκο Κατσάνη συγγράψαμε τη Γραμματική της Κοινής Κουτσοβλαχικής (Κατσάνης and Ντίνας 1990) «κατασκευάσαμε» ένα σύστημα γραφής, ένα αλφάβητο, της βλάχικης γλώσσας στηριγμένο στο λατινικό αλφάβητο, λόγω της λατινικής προέλευσης της βλάχικης, στο οποίο προσθέσαμε γραφήματα του ελληνικού αλφαβήτου (γ, δ, θ) για την απόδοση των αντίστοιχων φθόγγων τους οποίους η βλάχικη δανείζεται από την ελληνική γλώσσα. Χρειάστηκε, όμως, να προσθέσουμε και κάποια επιπλέον σύμβολα (κυρίως για τα παχιά συριστικά και τα ουρανικά σύμφωνα), τα οποία δεν απαντούν ούτε στο λατινικό ούτε στο ελληνικό αλφάβητο, παρόλο που οι φθόγγοι αυτοί απαντούν σε όλα τα νεοελληνικά ιδιώματα, πβ. (Ντίνας 2005 σσ. 88-92).

Βασικός μας στόχος ήταν να δημιουργήσουμε ένα αλφάβητο λειτουργικό και αναλογικό, που να μπορεί να αποτελεί χρήσιμο εργαλείο για τους ερευνητές και ασφαλή οδηγό ανάγνωσης για τους αναγνώστες, οι περισσότεροι των οποίων δεν (θα) είναι φυσικοί ομιλητές της γλώσσας. Έπρεπε, λοιπόν, να ισορροπήσουμε πάνω στο δίλημμα: φωνητική μορφή (προφορά) ή ιστορικότητα; Αποφασίσαμε να κάνουμε το αλφάβητο πιο πολύ φωνητικό κι όχι «ιστορικό», καθώς οι νεότεροι κυρίως δε γνωρίζουν την προφορά, επομένως πρέπει να βοηθηθούν να διαβάζουν «πιστά». Επομένως, η γραφή dzinire (γαμπρός), για παράδειγμα, φαινόταν σε μας πιο καθαρή από τη γραφή ginire, για λέξη που προέρχεται μεν από το λατ. gener

και ετυμολογικά θα δικαιολογούσε τη απόδοση του αρχικού συμφώνου με g, όμως το g+i όπου χρησιμοποιείται παραπέμπει στο παχύ συριστικό dž —άρα θα συσκότιζε την ακριβή προφορά. Θεωρήσαμε έτσι ότι η ιστορική διάσταση των λέξεων αφορούσε πιο πολύ τους ειδικούς και σε ένα δεύτερο στάδιο θα μπορούσε η γραφή να γίνει πιο φωνολογική ακόμα και από τους κοινούς χρήστες. Αυτό όμως θα μπορούσε να περιμένει. Άλλωστε, τα πράγματα ως προς την «ετυμολογική ορθογραφία» περιπλέκονται, όταν επιχειρήσει να γράψει κανείς λέξεις της βλάχικης που δεν είναι λατινικής προέλευσης. Επιλέξαμε, τελικώς, να δώσουμε βαρύτητα στην αναλογικότητα και τη συστηματικότητα του αλφαβήτου, την οποία θα δείξω και θα σχολιάσω στη συνέχεια.

Πριν κάνει κανείς ένα αλφάβητο για μια προφορική γλώσσα, απαιτείται να έχει υπόψη του μια στοιχειώδη —αν όχι συστηματική— γλωσσολογική ανάλυση και κωδικοποίησή της. Είχαμε ήδη, ευτυχώς, την εποχή εκείνη συστηματικές φωνολογικές περιγραφές (Caragiu-Marioțeanu 1968), (Ντίνας 1987) κ.λπ., που μπορούσαν να μας καθοδηγήσουν με ασφάλεια στις επιλογές των γραφημάτων. Χωρίς μια ενδελεχή επιστημονική ανάλυση της γλώσσας το όποιο αλφάβητο είναι έωλο. Ιδού λοιπόν τι μας έδιναν οι γλωσσολογικές περιγραφές.

Τα φωνήεντα της βλάχικης γλώσσας είναι επτά τον αριθμό και είναι τα εξής: a, ă, e, i, î, o, u. Σύμφωνα με τα διακριτικά τους χαρακτηριστικά ταξινομούνται ως εξής:

	μπροστινά	μεσαία	πισινά
κλειστά	i	î	u
ενδιάμεσα		e	ă o
ανοιχτό		a	

(Κατσάνης and Ντίνας 1990 σ. 28)

Τα ημίφωνα της βλάχικης γλώσσας προκύπτουν από την ασυλλαβική προφορά των κλειστών φωνηέντων i και u και είναι τα: ĭ και ŭ. Χαρακτηριστικό των ημιφώνων είναι η α-συλλαβικότητα, είναι δε απαραίτητα για τον σχηματισμό των διφθόγγων. Είναι πάντως πολύ σημαντικό να σημειώνονται, καθώς και βοηθούν στην καλύτερη προφορά αλλά και λειτουργούν κάποιες φορές φωνολογικά, διακρίνοντας τη σημασία των λέξεων, π.χ.

άλλο cáĭu (άλογο, 1 συλλαβή) άλλο cálu (το άλογο, 2 συλλαβές)

άλλο lăĭ (καημένε! 1 συλλαβή) άλλο lăi (μαύρη, 2 συλλαβές)

(Κατσάνης and Ντίνας 1990 σ. 29)

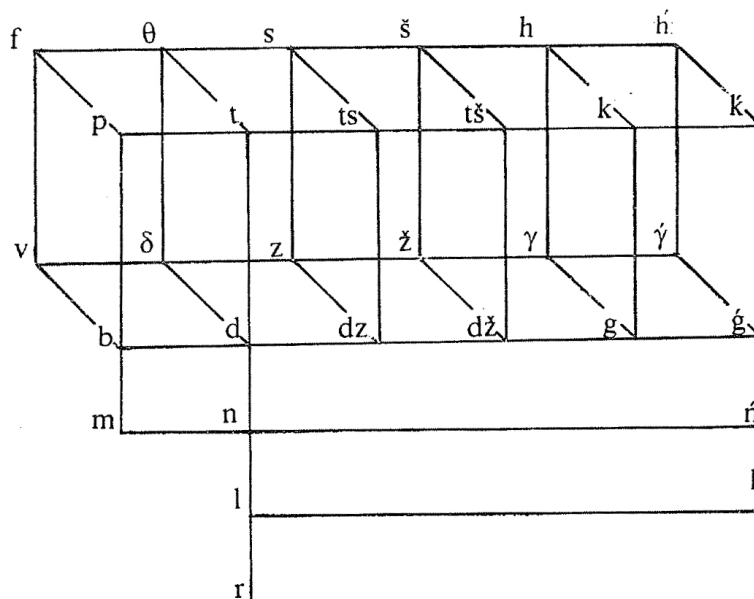
Τα σύμφωνα είναι τριάντα και με κριτήριο τα διακριτικά τους χαρακτηριστικά απεικονίζονται στον πιο κάτω πίνακα:

		χειλικά	οδοντικά	συριστικά	παχιά συριστικά	ουρανικά	υπερωϊκά
κλειστά	άηχα	p	t	ts	tʃ	k	k
	ηχηρά	b	d	dz	dʒ	g	g
τριβόμενα	άηχα	f	θ	s	ʃ	h	h
	ηχηρά	v	δ	z	ʒ	γ	γ
έρρινα		m	n			ń	
πλευρικά			l			l̥	
παλλόμενα			r				

(Κατσάνης and Ντίνας 1990 σ. 28)

Η αναλογικότητα και η συστηματικότητα του προτεινόμενου αλφαβήτου φαίνεται πολύ γλαφυρά στον πιο κάτω τρισδιάστατο πίνακα:

Το συμφωνικό φωνολογικό σύστημα

(Κατσάνης and Ντίνας 1990 σ. 30)

Με την εξέλιξη των τεχνολογιών και την είσοδό μας στη νέα ψηφιακή εποχή το αλφάβητο αυτό απέκτησε και την ηλεκτρονική του εκδοχή, όπως φαίνεται στον δικτυακό τόπο: <http://www.nured.uowm.gr/florinaserif/>, όπου δίνεται η δυνατότητα να διαβάζει και να γράφει κανείς όλους τους αγγλικούς και ελληνικούς χαρακτήρες που συνήθως χρησιμοποιούμε, να διαβάζει και να γράφει διαλέκτους και ιδιώματα της νεοελληνικής (με ημίφωνα, ουρανικούς φθόγγους και παχιά συριστικά), και να χρησιμοποιεί χαρακτήρες γειτονικών προς την ελληνική γλωσσών, όπως η τουρκική, η αλβανική, οι σλαβικές. Μέσα από τις σελίδες αυτού του δικτυακού τόπου μπορεί όποιος θέλει να κατεβάσει για διάφορες πλατφόρμες (MacOS, Windows) τη γραμματοσειρά (florinaserif), να μάθει το ιστορικό της ανάπτυξής της, να γνωρίσει τους προσφερόμενους χαρακτήρες και να εξοικειωθεί με τον τρόπο δακτυλογράφησης-χρήσης της γραμματοσειράς.

Δεν υπάρχει επίσημος φορέας στην Ελλάδα για την (προ)τυποποίηση των αλφαβήτων προφορικών γλωσσών, αλλά από το 1990 που προτάθηκε, με αφορμή την έκδοση της Γραμματικής (Κατσάνης and Ντίνας 1990), το συγκεκριμένο αλφάβητο γνώρισε ευρεία αποδοχή και χρησιμοποιήθηκε από πολλούς επιστήμονες και άλλους μελετητές της βλάχικης γλώσσας για την καταγραφή βλάχικων κειμένων ή τραγουδιών όπως και για τη διδασκαλία της βλάχικης γλώσσας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης τη δεκαετία του 1990. Δεν έχει δε κατατεθεί μέχρι στιγμής κάποια σοβαρή αρνητική κριτική ως προς την αρτιότητα ή τη λειτουργικότητά του ούτε αναφέρθηκαν προβλήματα χρήσης του. Η ηλεκτρονική του μάλιστα εκδοχή έχει χρησιμοποιηθεί από ερευνητές για την καταγραφή νεοελληνικών διαλέκτων, όπως π.χ. της ποντιακής.

Η συνέχεια...

Αργότερα διατυπώθηκαν κάποιες άλλες προτάσεις για τον εγγραφισμό της βλάχικης γλώσσας από διάφορους χώρους του εξωτερικού, όχι χωρίς σαφείς πολιτικές σκοπιμότητες¹, όπως αυτή που προέκυψε από το The Bituli-Macedonia Symposium of August 1997 (Cunia 1997). Θα σταθώ σε δύο ελληνικές:

- α) Το 2017 οι Στ. Μπέης & Φ. Δασούλας (Μπέης and Δασούλας 2017) διατυπώνουν νέα πρόταση για τη γραφή της βλάχικης γλώσσας. Όταν διατυπώνεται μια νέα πρόταση για κάτι που έχει προηγηθεί, αναρωτιέται κανείς ποια ανάγκη το προκάλεσε, αν είναι πιο λειτουργικό αυτό που

¹ “This was essentially the situation some 20 years ago, around 1980, at the birth of the present, new movement of Aromanian national consciousness in which we have seen the publication of several hundreds Aromanian books or journal issues” (Cunia 1997).

προτείνεται και αν λύνει κάποια εντοπισμένα προβλήματα προηγούμενων αλφαβήτων, εν προκειμένω του 1990. Θα επανέλθω.

- β) Λίγες μόλις μέρες πριν την πραγματοποίηση αυτής της ημερίδας, της πρώτης που διοργανώνει η νεοσυσταθείσα Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης του Πολιτισμού των Βλάχων, έξι Σύλλογοι Βλάχων της Ελλάδας ανακοίνωσαν «Κοινή πρόταση για τον εγγραμματισμό της γλώσσας», βλ. <https://bit.ly/2AiVDMv>². Η χρονική συγκυρία δημιουργεί εύλογη απορία, καθώς μπορεί να θεωρηθεί ότι οι Σύλλογοι επιχειρούσαν να προκαταλάβουν τα πορίσματα μιας επιστημονικής συνάντησης, στην οποία θα μπορούσαν να συμμετάσχουν και να θέσουν την πρότασή τους προς συζήτηση, όπως θα γινόταν και με όλες τις άλλες. Αφού, όμως, η πρόταση προηγήθηκε χρονικά της ημερίδας, μου επιβάλλεται να τη λάβω υπόψη μου και να πάρω θέση επ' αυτής.

Δε θα αναφερθώ στα σχετικά κείμενα της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων (<https://bit.ly/3cdYKIR>³ και <https://bit.ly/2Memtrz>⁴) της ίδιας περιόδου, καθώς δεν έχουν επιστημονικό χαρακτήρα.

Συγκριτική παρουσίαση των τριών αλφαβήτων

Κατά την παρουσίαση του αλφαβήτου Κατσάνη & Ντίνα προσπάθησα να δείξω ότι ένα αλφάβητο πρέπει να είναι α) επιστημονικά τεκμηριωμένο, β) λειτουργικό, και γ) να μην υπηρετεί σκοπιμότητες ή να επιτρέπει συνειρμούς...

Ως προς την πρόταση των Μπέη & Δασούλα έχω κάποιες ενστάσεις ως προς την επιστημονική της τεκμηρίωση, η κυριότερη από τις οποίες είναι η εξής: Η έρευνα έχει δείξει ότι μια από τις σημαντικές φωνολογικές αλλαγές που υπέστη η βλάχικη λόγω της επαφής της με την ελληνική γλώσσα είναι η υιοθέτηση των τριβόμενων εξακολουθητικών συμφώνων: γ, δ και θ. Αναρωτιέμαι για ποιο λόγο δεν ακολουθήθηκε η πρόταση Κατσάνη & Ντίνα να χρησιμοποιηθούν τα γράμματα της ελληνικής και για τα βλάχικα. Δηλώνει κάτι η πρόταση: $\acute{g} = \gamma$, $dh = \delta$ και $th = \theta$; Πώς τεκμηριώνεται επιστημονικά η απόρριψη των ελληνικών γραμμάτων, τα οποία μάλιστα υιοθετεί και το Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο και είναι και εύκολα αναγνωρίσιμα από όλους, και η επιλογή των συμβόλων \acute{g} , dh , και th , τα οποία μάλιστα δεν υπακούουν σε κάποια αναλογική λογική; Σε ενδεχόμενη υπόθεση ότι η επιλογή αυτή είναι πιο λειτουργική η απάντηση είναι αρνητική, όπως θα δείξω και πιο κάτω.

² ανάκτηση: 30-5-2020

³ ανάκτηση: 30-5-2020

⁴ ανάκτηση: 30-5-2020

Η αναλογικότητα και η ανάδειξη της συστηματικότητας του φωνητικού/φωνολογικού συστήματος μιας γλώσσας πρέπει απαραίτητως να απεικονίζεται στο γραφηματικό σύστημα που θα επιλεγεί. Όπως φαίνεται χωρίς πολλή προσπάθεια πιο κάτω:

Πρόταση Κατσάνη & Ντίνα

παχιά συριστικά	ουρανικά
tʃ	k
dʒ	g
ʃ	h
ʒ	ɣ
	ɲ
	ɾ

Πρόταση Μπέη & Δασούλα

Παχιά συριστικά	Ουρανικά
tʃ	ch
dʒ	gh
ʃ	h
j	y
	ɲ
	ɾ

η πρόταση Κατσάνη & Ντίνα αναδεικνύει τη συστηματικότητα των δύο αυτών φωνητικών/φωνολογικών τάξεων συμφώνων, την οποία συσκοτίζει εντελώς η πρόταση Μπέη & Δασούλα.

Έχω δείξει πιο πάνω τη διακριτική φωνολογική αξία των ημιφώνων *ɲ* και *ɾ* στα βλάχικα, βλ. *caɲu* (= άλογο) - *caɾu* (= το άλογο) και *laɲ* (= καημένε!) - *laɾ* (= μαύρη). Η πρόταση των Μπέη & Δασούλα τα αγνοεί παντελώς και δεν τα δηλώνει, με αποτέλεσμα τη μειωμένη λειτουργικότητα του προτεινόμενου από αυτούς αλφαβήτου, όπως εύκολα φαίνεται πιο κάτω:

Μπέης & Δασούλας	Κατσάνης & Ντίνας	
mo <u>ɾ</u>	πεθαίνω	μό <u>ɾ</u>
mo <u>ɲ</u>	πεθαίνεις	μό <u>ɲ</u>
he <u>ɾ</u>	αρνί	hé <u>ɾ</u>
he <u>ɲ</u>	αρνιά	hé <u>ɲ</u>

Οι προτεινόμενοι, δηλαδή, από τους Μπέη & Δασούλα τύποι *moɾ* και *moɲ* (= πεθαίνω - πεθαίνεις) είναι ανύπαρκτοι, καθώς οι λέξεις αυτές δεν είναι δισύλλαβες, αλλά μονοσύλλαβες, όπως φαίνεται στην πρόταση Κατσάνη & Ντίνα: *móɾ* και *móɲ* (= πεθαίνω - πεθαίνεις). Οι προτεινόμενοι από τους Μπέη & Δασούλα τύποι *heɾ* και *heɲ* είναι έναρθροι τύποι (= το αρνί - τα αρνιά) και όχι άναρθροι, όπως είναι τα

ερμηνεύματά τους (= αρνί - αρνιά) και φαίνεται σαφώς, αν γραφούν με το αλφάβητο Κατσάνη & Ντίνα: *hélŭ* - *hélĭ*.

Συμπερασματικά, είναι απολύτως σαφές ότι το προτεινόμενο από τους Μπέη & Δασούλα αλφάβητο ούτε βελτίωσε το αλφάβητο Κατσάνη & Ντίνα —κάθε άλλο μάλιστα— ούτε είναι πιο λειτουργικό απ' αυτό.

Έρχομαι τώρα στο αλφάβητο που προτείνουν οι έξι Σύλλογοι Βλάχων της Ελλάδας. Η ιστορία της γραφής της βλάχικης γλώσσας έχει απασχολήσει και από ό,τι φαίνεται απασχολεί ακόμα και την επιστημονική κοινότητα και όχι μόνον. Για τον λόγο αυτό η νεοσύστατη Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης του Πολιτισμού των Βλάχων έκρινε το θέμα σημαντικό και το προέταξε οποιασδήποτε άλλης δράσης της. Από την άλλη, νομίζω ότι όλοι συμφωνούμε ότι οι πολιτιστικοί μας σύλλογοι αποτελούν την πιο ενιαία μας έκφραση —άλλωστε όλοι λίγο-πολύ ανήκουμε σε κάποιους από αυτούς. Αυτό που πρέπει να πρωτανεύει μεταξύ μελών - Συλλόγων και επιστημονικής κοινότητας φρονώ ότι πρέπει να είναι μια σχέση εμπιστοσύνης και αμοιβαιότητας. Άρα οι ενέργειες και αποφάσεις των Συλλόγων μάς ενδιαφέρουν και μας επηρεάζουν όλους και όλοι έχουμε χρέος να τις παρακολουθούμε στηρίζοντάς ή/και κρίνοντάς τις.

Ξεκινώ με μια απορία: όταν κάποιος καταπιάνεται με κάτι, π.χ. ένα αλφάβητο, δεν οφείλει να δει τι υπάρχει, για να «συνομιλήσει» μαζί του, ώστε να κρίνει αν τον εκφράζει ή όχι και να προχωρήσει σε διόρθωση ή και ανατροπή του; Συνεχίζω με μία παραδοχή: η δημιουργία ενός αλφαβήτου, όπως φάνηκε, είναι και επιστημονικό αλλά και ιδεολογικό-πολιτικό θέμα. Αν είναι επιστημονικό, δεν πρέπει να ερωτηθούν οι επιστήμονες; Αν είναι πολιτικό, οι επιστήμονες θα «σφυρίζουν αδιάφορα»; Γι' αυτό αναρωτήθηκα λίγο πριν αν έπρεπε να απορήσω ή να ανησυχήσω για τη χρονική στιγμή που Σύλλογοι Βλάχων, στους οποίους ως επιστήμονες έχουμε κληθεί και έχουμε μιλήσει, με ηγετικά μέλη τους έχουμε άριστες προσωπικές σχέσεις, δε ζήτησαν καν τη γνώμη της επιστημονικής κοινότητας ή δεν εξήγησαν γιατί απορρίπτουν το αλφάβητο των Κατσάνη & Ντίνα ή το αντίστοιχο των Μπέη & Δασούλα και ξεκίνησαν από μηδενική βάση, σαν να μην υπάρχει τίποτα σχετικό πριν τη δική τους πρόταση. Ή μήπως πρέπει να ανησυχήσω ότι κάτι άλλο συμβαίνει; Σε κάθε περίπτωση θεωρώ χρέος μου να πω την επιστημονική μου γνώμη, για να μην υπάρχουν άλλοι για τους καλοπροαίρετους. Εξηγούμαι και πάλι: θεωρώ ότι ένα αλφάβητο πρέπει να είναι α) επιστημονικά τεκμηριωμένο, β) λειτουργικό, και γ) να μην υπηρετεί σκοπιμότητες ή να μην επιτρέπει συνειρμούς...

Το προτεινόμενο από τους έξι Συλλόγους αλφάβητο δεν έχει καμία επιστημονική τεκμηρίωση. Λέει το κείμενό τους (βλ. <https://bit.ly/2AiVDMv>): «Το προτεινόμενο αλφάβητο επιδιώκει να είναι: α) απλό, χωρίς να χάνει την επιστημονικότητά του...».

Θα μπορούσα να αναφέρω μια σειρά λανθασμένων παραδοχών —θα αρκεστώ στην πιο κραυγαλέα: οι μελέτες έδειξαν ότι τα φωνήεντα της Βλάχικης είναι 7 (βλ. (Caragiū-Marioŭeanu 1968), (Ντίνας 1987 σ. 28). Η πρόταση των Συλλόγων λέει:

- Α α = προφέρεται α (ανοιχτό), π.χ. albu, anu, apiritu, κ.τ.λ.

- Ωστόσο υπάρχουν ακόμη τρεις (3) διαφορετικές προφορές του φωνήεντος *A a*, οι οποίες μάλιστα, όχι σπάνια, συνεπάγονται και διαφορετικούς γραμματικούς τύπους

Πρόκειται για την επιτομή της σύγχυσης: δεν πρόκειται για τρεις διαφορετικές προφορές του ίδιου φωνήεντος, αλλά για τρία διαφορετικά φωνήεντα, είναι τα μεσαία φωνήεντα: *a, ă, î*, όπως φαίνεται στον πίνακα:

	μπροστινά	μεσαία	πισινά
κλειστά	<i>i</i>	<i>î</i>	<i>u</i>
ενδιάμεσα		<i>e</i> <i>ă</i>	<i>o</i>
ανοιχτό		<i>a</i>	

Στα πιο κάτω παραδείγματα είναι ανάγλυφη η σύγχυση που προκαλείται και μάλιστα σε μορφολογικούς τύπους πολύ κοντινούς μεταξύ τους:

mîñă (= χέρι, άναρθρος τύπος) - *mîna* (= το χέρι, έναρθρος τύπος), όπου φαίνονται καθαρά τα τρία διαφορετικά φωνήεντα (*a, ă, î*), τα οποία η πρόταση συγχέει και συσκοτίζει σε ένα: *măñă*.

cîntă (= τραγουδάει) - *cîntă* = τραγουδούσε - *cîntă* = τραγούδησε, για τα οποία η πρόταση των Συλλόγων είναι ένα ακατανόητο: *căntă*.

Τα πράγματα γίνονται χειρότερα, όταν επιχειρείται η δικαιολόγηση αυτής της επιλογής, καθώς ουσιαστικά γίνεται παραδεκτή η (συνειδητή;) σύγχυση:

- Στην πρόταση τούτη, στην κατεύθυνση πάντοτε της απλοποίησης της γραφής,
- τα δύο *ă* (π.χ. *elu căntă*, για πράξη που γίνεται στο παρόν) που είναι διαφορετικό από *ă* (π.χ. *elu căntă*, για πράξη που ολοκληρώθηκε στο παρελθόν) μετατρέπονται σε ένα *Ă ă*, με ένα μόνο διακριτικό σημάδι, π.χ. *elu căntă*.

Νομίζω ότι δε χρειάζεται μεγάλη προσπάθεια να πεισθεί κανείς ότι άλλο πράγμα είναι η απλοποίηση και άλλο η σύγχυση, η οποία οδηγεί σε έλλειψη συνεννόησης: *τραγουδάει, τραγουδούσε ή τραγούδησε*, αφού τα 3 φωνήεντα γράφονται ως 1. Αυτή είναι μια πρώτη διαπίστωση και της άλλης αδυναμίας του προτεινόμενου αλφαβήτου: η παντελής έλλειψη λειτουργικότητας.

Η λειτουργικότητα ενός αλφαβήτου συναρτάται και με την αμφιμονοσημαντότητα στη σχέση γράμματος και φθόγγου.

Στην πρόταση διαβάζουμε:

G g + a, o, u = προφέρεται γκ, π.χ. *grescu, gulescu*

G g+e, i = προφέρεται τζιε, τζι, π.χ. *geri, gioni* [χωρίς να δηλώνεται ότι πρόκειται για παχύ συριστικό]

GH gh+e, i προφέρεται = γκε, γκι, γκι π.χ. *ghemi, ghini*,

Οι λέξεις αυτές με το αλφάβητο Κατσάνη & Ντίνα γράφονται: *grescu, džoni, ğini*.

Η έλλειψη αμφιμονοσημαντότητας φαίνεται και εδώ, στην πρόταση των Συλλόγων:

- J j = προφέρεται ζι, π.χ. jeali, jaru [χωρίς να δηλώνεται κι εδώ ότι πρόκειται για το παχύ συριστικό]. Πιο κάτω:
- LJ lj = προφέρεται λι, π.χ. elji, calji, fumealji,
- NJ nj = προφέρεται νι π.χ. njari, njelu, njedzu

Αναρωτιέται κανείς γιατί για το ίδιο γράφημα (j) επιφυλάσσονται διαφορετικοί ρόλοι-προφορές: και ως παχύ ηχηρό συριστικό και ως «βοηθητικό» για την παραγωγή ουρανικών φθόγγων. Οι λέξεις αυτές με το αλφάβητο Κατσάνης & Ντίνας γράφονται ως εξής: žáli, caíi/calí, nári, όπου η καθαρότητα της προφοράς και η λειτουργικότητα είναι προφανείς.

Θα κλείσω τις ενδεικτικές αυτές παρατηρήσεις-επισημάνσεις-ατέλειες των δύο συνκρινόμενων αλφαβήτων με αναφορά στις φωνολογικές αλλαγές της βλάχικης γλώσσας που οφείλονται σε επίδραση της ελληνικής: τα τριβόμενα εξακολουθητικά σύμφωνα: γ, δ και θ:

Ελληνικά	Cunia - Σύλλογοι - Μπέης & Δασούλας	Κατσάνης & Ντίνας
γομάρι	g/ǵumaru	γumáru
δεμάτι	dhimati	dimáti
θυμιάμα	thimíamã/ă	θimíamă

Εδώ προκύπτουν συμπτώσεις των αλφαβήτων του T. Cunia, των Μπέη & Δασούλα (στα δύο απ' τα τρία σύμφωνα, τα δ και θ) και των Συλλόγων.

Από την παρουσίαση-κριτική του αλφαβήτων των έξι Συλλόγων, χωρίς να θέλω να κάνω δίκη προθέσεων, προκύπτουν κάποιοι συνειρμοί, τους οποίους απλώς καταθέτω και θα χαρώ πολύ να είναι απλές συμπτώσεις:

α) Και το αλφάβητο του T. Cunia (απόρροια του συνεδρίου του 1997) προτείνει στο όνομα της απλοποίησης: For example, the Aromanian word cãn-tã can be pronounced (depending on where the accent of the word will fall, or the dialect spoken by the reader), in any of the four ways: cîn-tɸ, çɸn-tí, cãn-tã or cîn-tí, χρησιμοποιώντας μάλιστα το ίδιο παράδειγμα (Cunia 1997).

β) Και το αλφάβητο του T. Cunia και το αλφάβητο των έξι Συλλόγων επιλέγουν για το j τον ίδιο διπλό ρόλο-προφορά; «The letter j, (when not preceded by the letters n and l), ... is pronounced as in the Aromanian words ja-li, jar (και εδώ τα παραδείγματα είναι τα ίδια)... The combination of letters lj, ... in such words as lje-pur, fu-mea-lji, ljer-tu, u-rea-clji, etc... The combination of letters nj, in words such as, nj-a-ri, njel, etc.» (Cunia 1997).

Επισημαίνω ότι χαρακτήρισα το λατινικό γράμμα j ως στοιχείο «μακεδονισμού» στην περίπτωση της «μακεδονικής» γλώσσας, όπου αυτή αντικαθιστά τα σλαβικά/κυριλλικά, πβ.:

Βουλγαρικά	«Μακεδονικά»
моя	моja

Επιλογικά

Έχω υποστηρίξει ότι ένα αλφάβητο πρέπει να είναι επιστημονικά τεκμηριωμένο και λειτουργικό. Θεωρώ ότι το αλφάβητο που προτείναμε ήδη από το 1990 (Κατσάνης and Ντίνας 1990) πληροί αυτούς τους όρους. Το αλφάβητο των Μπέη & Δασούλα, εκτός από τα επιστημονικά προβλήματα που έχει, δεν είναι λειτουργικό για τους λόγους που εξήγησα. Το αλφάβητο του T. Cunia —από τα λίγα παραδείγματα που έδειξα— θεωρώ ότι υπηρετεί μια ιδεολογική επιλογή, αυτή που χαρακτήρισα «μακεδονισμό». Το αλφάβητο των έξι Συλλόγων μας μου δημιούργησε απορίες και ενδεχομένως ανησυχία: τα ήξεραν όλα αυτά όσοι υπέγραψαν αυτό το αλφάβητο; Τώρα, πάντως, ξέρουν. Θα αλλάξουν κάτι; Οι Σύλλογοι είναι είναι αφηρημένες οντότητες. Το κείμενο το συνέταξαν κάποιος / κάποιιο συγκεκριμένοι άνθρωποι. Ποιοι και με ποιες επιστημονικές εγγυήσεις εγκυρότητας; Όσοι απλώς το (συν) υπέγραψαν κατάλαβαν τι υπέγραψαν; Ο σύλλογος της πόλης μου, πάντως, δηλώνει πλήρη άγνοια επί του περιεχομένου, υπέγραψε —λέει— εμπιστευόμενος...

Εν κατακλείδι, τεκμηριώνοντας τις ενστάσεις και τις απορίες μου για τα δύο αλφάβητα με τα οποία κυρίως ασχολήθηκα, θεωρώ ότι η πρότασή μας (Κατσάνη & Ντίνα) μπορεί να αποτελέσει τη βάση για μια συναινετική προσέγγιση του εγγραφισμού της βλάχικης γλώσσας με την αποδοχή κάθε εποικοδομητικής και τεκμηριωμένης πρότασης.

Βιβλιογραφία

- Κατσάνης, Ν. and Κ. Ντίνας (1990). Γραμματική της Κοινής Κουτσοβλαχικής. Θεσσαλονίκη, Αρχείο Κουτσοβλαχικών Μελετών.
- Κοντοσόπουλου, Ν. (1998). Γλώσσες και διάλεκτοι της Ευρώπης, τόμος Α'. Αθήνα, Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Μπέης, Σ. and Φ. Δασούλας (2017). "Πρόταση για το σύστημα γραφής της βλαχικής γλώσσας." Γλωσσολογία **25**.
- Ντίνας, Κ. (1987). Το κουτσοβλαχικό ιδίωμα της Σαμαρίνας (Φωνολογική ανάλυση). (Διδακτορική διατριβή). Θεσσαλονίκη.
- Ντίνας, Κ. (2003). Γλώσσα ή διάλεκτος; Ιδού το ερώτημα. Raznotchetenijata na teksta, Jubileen zbornik na prof. d-r Kiril Toralov. Sofia, Πανεπιστημιακό Τυπογραφείο «Sv. Kliment Ohridski».
- Ντίνας, Κ. (2005). Το γλωσσικό ιδίωμα της Κοζάνης. Φωνητική-Φωνολογία, Μορφολογία, Σύνταξη, Λεξιλόγιο. Κοζάνη, Ινστιτούτο Βιβλίου και Ανάγνωσης (Υπουργείο Πολιτισμού – Δήμος Κοζάνης).
- Caragiu-Marioțeanu, M. (1968). Fono-morfologie aromână: studiu de dialectologie structurală. Bucharest, Editura Academiei.
- Cunia, T. (1997) On the standardization of the aromanian system of writing.
- Οng, W. ([1982] 2005)). Προφορικότητα και Εγγραμματοσύνη. Η εκτεχνολόγηση του λόγου, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.